

popular consciousness from the pre-date culture to the culture of post-modern. The author here made an attempt of philosophical-anthropological judgement of contradictory apprehensions of soul final and soul as such in the antique world.

Key words: *the body, psychology, the spiritus, the corporalis, the non-corporalis.*

УДК 113: 165. 742

О. В. Трубнікова

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГУМАНІЗМУ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

У статті розглядається сучасний стан розвитку гуманізму. Зокрема, аналізуються такі гуманістичні напрями, як трансгуманізм, постгуманізм, неогуманізм та гуманологія. Стверджується, що нові гуманістичні напрями, на відміну від традиційної гуманістики, у колі досліджуваних проблем головним питанням виділяють майбутнє й перспективи людини та суспільства.

Ключові слова: *гуманізм, постлюдина, трансгуманізм, постгуманізм, неогуманізм, гуманологія.*

У перехідні етапи людської історії підвищується актуальність і необхідність звернення до аксіологічних і гуманістичних засад розвитку суспільства. Беззаперечно, сучасний період характеризується формуванням нового етапу, який хоча і називається дослідниками по-різному (постіндустріальне суспільство – Д. Белл, Р. Дарендорф, А. Турен; постеконічне – Г. Кан, В. Іноземцев; інформаційне – О. Тоффлер, Й. Масуда, Дж. Нейсбіт, Дж. Бенігер; суспільство знань – П. Дракер, Ф. Вебстер), але підкреслюється провідна роль інформації, техніки та технологій, приголомшуючі перспективи розвитку суспільства і людини зокрема.

Сучасний гіперінтерес до концепції постлюдини та сподівання, які покладаються на «потомків» людини, супроводжуються трансформацією та переосмислення гуманізму, адже якщо традиційне тлумачення гуманізму полягає в тому, що це сукупність поглядів, які виражають гідність і цінність людини, її право на вільний розвиток, який стверджує людяність у відносинах між людьми, то новий гуманізм базується на певному розумінні майбутнього людини і людства. Про це свідчать концепції трансгуманізму, неогуманізму, постгуманізму, гуманології та інші.

Одночасно в сучасному суспільстві, що трансформується, найяскравіше і контрастно виявляються ті явища нашої дійсності, що суперечать один одному, як добро і зло, висока етичність і аморальність, духовність і бездуховність, звеличення людини як вищої цінності і зведення уявлень про неї як про нікчемну істоту, турбота та увага, і одночасна байдужість і забуття людини. Йдеться про те, що наша

соціальна дійсність дуже часто представляється вельми негуманною або далекою від гуманного ставлення до людини. Тому багато науковців розглядають проблему трансформації гуманізму в сучасному суспільстві, зокрема українські філософи Ю. В. Кам'янська, В.Г. Табачковський, В. І. Шинкарук, О. І. Яценко, а також російські А. П. Дубнов, В. О. Лекторський, А. П. Назаретян та інші. Не залишають її без уваги й іноземні дослідники Е. Тофлер, Е. Фромм, Ф. Фукуяма, С. Хантингтон, К. Ясперс та ін. Таким чином, надзвичайно важливим стає розгляд аксіологічної та гуманістичної еволюції людини в умовах техногенної цивілізації. Стаття має за мету розгляд основних тенденцій сучасної гуманістики для визначення інтегруючої ідеї.

У сучасному світі, де одночасно сплітаються процеси глобалізації та ідентифікації, інформатизації та технологізації, постала гостра необхідність переосмислення і формування нового тлумачення гуманізму. Ці спроби отримали життя в концепціях трансгуманізму, постгуманізму, гуманології та ін. Проте витоки зазначених напрямів сучасної гуманітаристики знаходимо в ідеях надлюдини Ф. Ніцше, «кінця людини» М. Фуко, які з прогресом і досягненнями нанонаук, мікроелектроніки, генної інженерії, біотехнологій у ХХІ столітті набули чіткіших контурів і поступово починають втілюватися в життя. Якщо до цього часу еволюція ідей гуманізму йшла на рівні свідомості за незмінною природою нашого виду *Homo Sapiens*, який виник близько 200 тис. років назад в умовах, істотно відмінних від нинішніх. Сьогодні, завдяки успіхам в галузі біотехнології; нейромереж і суперінтелекту; нанотехнологій; контактів мікрочип/нейрон; методів сканування мозку, продовження життя і т.д., зміни нашого виду вже стають більш, ніж вірогідними. Внаслідок чого може виникнути новий біологічний або навіть надбіологічний вид – *Homo Sapienstissimus* або *Homo Sapiens plus* (Людина розумніша або вдосконалена) [1].

Зазначена перспектива є центральною в усіх сучасних гуманістичних концепціях, зокрема трансгуманізм, постгуманізм, неогуманізм, гуманології та ін. Провести чітку та однозначну диференціацію між цими поняттями складно, адже, власне, усі вони виражають певний аспект сучасного трансформованого гуманізму. Стосовно ХХІ століття (при оптимальному сценарії) напрошуються терміни «постгуманізм» або «трансгуманізм», що вже давно використовуються в англійській літературі. Або «неогуманізм» – якщо буде глибоко переосмислено базове поняття «людина». Уникаючи словесних ігор і сенсаційних формулювань, треба підкреслити головне. Згідно з ознаками, що сформувалися на початок століття, на нього припадає епоха завершення власне людської історії – тієї фази універсальної еволюції, де провідну роль грає вид *Homo sapiens*. Основне питання в тому, чи завершиться разом з нею еволюційний цикл на Землі або наслідком біфуркації стане переростання в нову, «постлюдську» фазу еволюції [4]. Спробуємо все ж визначити дані категорії.

У США ще в 1990-х рр. виник рух трансгуманізму, який намагається поєднати прориви в галузі комп'ютерних і генетичних технологій з філософією подолання природних обмежень, властивих людині як смертній істоті. Ознаками трансгуманності можуть виступати такі фактори, як вдосконалення людського тіла за допомогою імплантів, генетичне вдосконалення психічних якостей, безстатева репродукція. Іншими словами, постлюдина – це нащадок людини, удосконалений технологічно до такої міри, що вже не є людиною як такою [2, 22].

Завершується повільний етап еволюції розуму у формі людини як біологічного вигляду – і починається новий етап прискореної еволюції розуму у вигляді інформаційно-кібернетичних систем, що швидко змінюють одна одну на основі безперервно зростаючих обчислювальних і продуктивних потужностей. Трансгуманізм націлений на виникнення так званої сингулярності, вибухової точки розвитку, яка сучасними футурологами, такими, як Рей Курцвайл, прогнозується на середину ХХІ ст. Тоді створені людським інтелектом механізми і комп'ютерні системи вийдуть на передній план еволюції розуму і поведуть за собою людей, які все більш відстають (а інколи ще й опираються) [9, 91]. З точки зору синергетики, трансгуманізм є закономірним етапом розвитку гуманізму, але стосовно вже до більш просунутого в розвитку дітища людства – постлюдського або постгуманістичному суспільству, його права на самостійне життя і творчість. Питання про те, як може виглядати саме постлюдське суспільство вимагає окремого обговорення. Сучасна людина в тому вигляді, що вона є зараз стає дуже небезпечною для тієї технократичної цивілізації, яку вона сама ж і створила. Схоже, що суспільство видозмінених людей повинне стати «глобальним членом», де так само, як і у мурашок або бджіл зберігається індивідуальність, але виключається асоціальна поведінка. Усі вони будуть пов'язані в одну систему глобальною мережею, керованою штучним суперінтелектом, де кожен буде відносно вільний, але при цьому він він буде на досить короткому повідці [1].

Звичайно, окреслені перспективи не можуть не викликати занепокоєння, адже з модифікацією людської тілесності існує вірогідність змін не лише гуманістичних і аксіологічних орієнтирів людства, а й зникнення людяності й гуманності як таких: «страх перед тим, що кінець кінцем біотехнологія принесе нам втрату нашої людської суті – тобто важливої якості, на якій тримається наше відчуття того, хто ми такі та куди йдемо, які б не відбувалися зміни з людиною за всю її історію» [7, 147]. Деякі дослідники розділяють думку Ф. Фукуями. Своє побоювання щодо потенційних можливостей генної інженерії висловив, зокрема, А. П. Назаретян: «...хто візьметься передбачити, до якого часу розумний суб'єкт, що цілеспрямовано формує власне тіло, збереже сукупність властивостей, які складають людську якість?» [3, 78].

Таким чином, трансгуманізм підводить межу всьому попередньому етапу людської історії. І хоча ще зарано говорити про скору появу надлюдини та координально нового постсуспільства, представників і прибічників трансгуманізму стає все більше. Проте хотілося б вірити, що навіть вдосконаливши свої фізичні й розумові можливості, людина все одно залишиться собою, з властивими лише їй цінностями, гуманністю та духовністю. Адже треба брати до уваги, що людина – продукт тривалого еволюційного процесу, ціле якого не зводиться до суми частин, що його складають. Важко не погодитися з Б. Г. Юдиним, що «поки важко судити, чи є трансгуманізм розвитком, сучасною фазою гуманізму, або ж з його позицій гуманізм повинен бути взагалі відкинутий як щось архаїчне» [10, 54].

У характеристиці гуманізму ХХІ століття можна зустріти терміни постгуманізм і неогуманізм. Спробуємо визначити і розмежувати ці поняття. О. В. Соловйов розглядає їх у мережі «гуманізм-постгуманізм-неогуманізм». Саме період гуманістичної модерності приховував у собі перехід до постгуманізму, котрий ідеологи-технопесимісти називають ідеаційною основою інформаційної епохи. Період модерності породив суспільство споживання та консюмериську культуру, яка, по своїй суті, є антигуманістичною (тобто постгуманістичною) [5, 205]. У постгуманістичному періоді розвитку суспільства людина набуває цінність як продуктивний і споживчий компонент економічної системи, її духовна, особистісна цінність відходить на другий план [5, 207]. Але, як стверджує автор, у постгуманістичному суспільстві споживання та відчуження на фоні швидкісного розвитку телекомунікаційних технологій формується неогуманістична культура опору постгуманізму [5, 207]. Аналізуючи роботу Дж. П. Барлоу «Декларація незалежності кіберпростору», О. В. Соловйов формулює такі неогуманістичні цінності соціуму інформаційного суспільства, що зароджується: свобода й незалежне самоуправління; віра у природність і саморегулювання інформаційного суспільства; віра в рівність і повну відсутність будь-яких обмежень цивільних прав і свобод; нематеріалістичний погляд на людську особистість і повне заперечення фізичного насилля; холізм; відмова від споживацького ставлення до ідей [5, 208].

Таким чином, поняття «постгуманізм» і «неогуманізм» вживаються паралельно для позначення сучасного трансформованого гуманізму. «Вихід з», «вихід за рамки», «подолання», «трансценденція» – мабуть, це і є загальна семантика префіксів «пост-», «нео-» й інших подібних префіксів. У контексті проблеми, що розглядається в межах даної статті, мова йде про збереження гуманістичних і ціннісних засад існування суспільства в умовах інформатизації й технологізації, можливого виходу людини за межі своїх фізичних чи розумових можливостей.

М. Н. Епштейн пропонує розширити вчення про людину до вчення про живі й штучні форми розуму. Науковець стверджує, що через зміну самої природи людини, внаслідок того, що природ людини багато, людина

усе більше виходить за межі своєї біосоматики, тому необхідно говорити про нову «гуманологію», яка на відміну від антропології вбирає різні види і способи людського буття. Ці пропозиції, зазначає М. Н. Епштейн, лежать в руслі вже існуючої течії трансгуманізму, або *posthuman studies* в англомовній літературі. Гуманологія пропонується тут як синтез теорії та практики трансформації людської природи в процесі створення людиною різних штучних форм власного життя і розуму [8, 146].

Якщо антропологія вивчає людину як частину біосфери, вищу і останню форму її еволюції, то гуманологія вивчає людину вже як гуманоїда, точніше його нові форми, як частину техносфери, у якій звичні людські форми життя зникають. У техносфері людина інтегрується в різні технічні й штучні форми існування. Людина ніби вростає в техніку, яку сама ж і створила. Гуманологія має справу з якимось кентавром – людино-машинними створіннями, у яких людина технізується, а техніка олюднюється. Гуманологія – це екологія людини, і водночас антропологія машини, тобто наука про взаємний перерозподіл їх функцій, про технізацію людини і гуманізацію техніки [8, 146–147].

Г. Л. Тульчинський теж фіксує кризу антропологічної ідентичності, зрушення, ситуацію переходу до «постлюдської персонології». Він при цьому пояснює, що йдеться не стільки про дегуманізацію і розлюднювання, скільки про перспективи нового гуманізму. Класичний період людини закінчився й очікується постлюдський проект, у якому більший наголос робиться на тематиці особи, персони, технологіях особистісного зростання і самовизначення [6, 629]. Автор стверджує, що необхідно говорити про «постлюдську персонологію», якщо все людське, антропологічне пішло, перестало бути сутністю людини.

Говорячи про сучасний гуманізм, М. Н. Епштейн стверджує, що «трансгуманізм» представляється більш виправданим поняттям, ніж «постгуманізм», оскільки «транс» вказує на рух через і за область людського. При цьому між гуманізмом і трансгуманізмом, по суті, немає ніякого протиріччя. Адже саме людині властиво бути більше або менше себе, заходити за власну межу (у обидві сторони). Терміни «гуманізм» і «трансгуманізм» описують одне й те ж ставлення людини до самої себе, у якому вона виступає і як суб'єкт, і як об'єкт. «Трансгуманна» істота або, звичніше виражаючись, надлюдина – це суб'єкт того ставлення, об'єктом якого виступає людина [9, 95].

Отже, той факт, що концепт «гуманізм» знаходиться у стані трансформації на сучасному етапі розвитку суспільства, не викликає сумнівів. Нові гуманістичні напрями, на відміну від традиційної гуманістики, у колі досліджуваних проблем головним питанням виділяють майбутнє й перспективи людини та суспільства. Проте очевидно є необхідність подолання дегуманізаційних процесів саме сьогоденного суспільства та людини. Тому мова повинна іти про збереження та примноження

гуманістичних і аксіологічних традицій людства незважаючи на очікувані чи, навпаки, небажані трансформації людської природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косарев В. В. От каннибализма к трансгуманизму, через синергетическую философию // Материалы 7-го Философско-культурологического международного Конгресса. – СПб, 2005. URL: http://www.ioffe.ru/LLTSH/kosarev/cannibalism_transhumanism.doc
2. Летов О. В. Человек и «Сверхчеловек»: этические аспекты трансгуманизма // Человек. – 2009. – № 1. – С. 19–25.
3. Назаретян А. П. В многомерном мире раскрывается ограниченность гуманизма // ОНис – 1991. – № 6. – С. 74–80.
4. Назаретян А. П. Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории (Синергетика - психология - прогнозирование). – Изд. 2-е, перер. и дополн. – М., 2004. – URL: <http://evolbiol.ru/nazaretyan03.htm>
5. Соловьев А. В. Информационное общество как пост- и неогуманистическая социокультурная среда // Вестник ТГУ. – № 9 (53), 2007. – С. 204–209.
6. Тульчинский Г. Л. Постчеловеческая персонология. Новые перспективы свободы и рациональности. – СПб.: Алетейя, 2002. – 678 с.
7. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Пер. с англ. М.Б. Левина. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.
8. Эпштейн М. Гуманология. Очертания новой дисциплины // Философский век. Альманах. Вып. 21. Материалы международной конференции «Науки о человеке в современном мире». СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2002. – С. 145–152.
9. Эпштейн М. Н. Творческое исчезновение человека. Введение в гуманологию // Философские науки. – 2009. – № 2. – С. 91–105.
10. Юдин Б. Г. Модификация человека (круглый стол Института философии РАН и журнала «Человек») // Человек. – 2006. – №5. – С. 52–65.

РЕЗЮМЕ

О. В. Трубникова. Трансформация гуманизма: современное состояние проблемы.

В статье рассматривается современный этап развития гуманизма. В частности, анализируются такие гуманистические направления, как трансгуманизм, постгуманизм, неогуманизм и гуманология. Утверждается, что новые гуманистические направления, в отличие от традиционной гуманистики, в плоскости изучаемых проблем главным вопросом выделяют будущее и перспективы человека и общества.

Ключевые слова: гуманизм, постчеловек, трансгуманизм, постгуманизм, неогуманизм, гуманология.

SUMMARY

O. V. Trubnikova. Humanism Transformation: Current Issues State.

The article deals with the problem of current state of humanism development. In particular, such humanistic trends as transhumanism, posthumanism, neohumanism and humonology are analyzed. It is confirmed, that contemporary humanistic trends, unlike the traditional humanities, allocate human future and society perspectives as the main issue.

Key words: *humanism, posthuman, transhumanism, posthumanism, neohumanism, humonology.*